

INVESTITSIYA LOYIHALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi

Mamitova Sitora

Navoiy innovatsiyalar universiteti katta o'qituvchi

Gafurova Dilobar Karamatovna.

Annotatsiya: Ushbu maqolada investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholashning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Investitsiya jarayonining mazmuni, loyiha turlarining xususiyatlari, ularni rejalashtirish bosqichlari hamda xalqaro tajribada qo'llaniladigan baholash usullari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik normasi (IRR), qaytish muddati (PP), rentabellik indeksi (PI) kabi asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar orqali investitsiya loyihalarining samaradorligini aniqlash metodlari ko'rsatib berilgan. Maqolada investitsiya risklari, ularni kamaytirish yo'llari va O'zbekiston sharoitida investitsiya loyihalarining samaradorligini oshirish omillari ham yoritilgan. Tadqiqot natijalari investitsion qarorlar qabul qilishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Investitsiya, investitsiya loyihasi, iqtisodiy samaradorlik, sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik normasi (IRR), naqd pul oqimi, qaytish muddati, rentabellik indeksi (PI), texnik-iqtisodiy asos, risklar tahlili, investitsiya muhiti, kapital qo'yilmalar, diskont stavkasi, moliyaviy tahlil.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida investitsiya loyihalarining to'g'ri tanlanishi va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash korxonalar raqobatbardoshligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda iqtisodiy o'sishni ta'minlashning eng muhim omillaridan biridir. Investitsiya jarayoni mamlakat iqtisodiyotiga kapital qo'yilmalarni jalb etish, yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni davom ettirishga xizmat qiladi. Shu sababli investitsiya loyihalarini rejalashtirishda nafaqat ularning moliyaviy ko'rsatkichlari, balki ijtimoiy va iqtisodiy foydasi ham chuqur tahlil etiladi.

Investitsion qarorlarni qabul qilishda loyihalarning samaradorligini baholash eng asosiy bosqich sanaladi. Bu jarayonda moliyaviy oqimlar, kapital qiymati, rentabellik, risklar darajasi, to'lov muddati, naqd pul harakatlari hamda loyihaning umumiy foydaliligi o'rganiladi. Zamonaviy iqtisodiy tahlil usullari, xususan, sof joriy qiymat (NPV), ichki daromadlilik normasi (IRR), qaytish muddati (PP), rentabellik indeksi (PI) kabi ko'rsatkichlar loyihaning haqiqiy iqtisodiy ahamiyatini aniqlashga imkon beradi.

Investitsiya loyihasi tushunchasi va uning ahamiyati

Investitsiya loyihasi — bu ma'lum bir iqtisodiy yoki ijtimoiy natijaga erishish maqsadida kapital mablag'larni real yoki moliyaviy aktivlarga yo'naltirish bo'yicha ishlab chiqilgan texnik, iqtisodiy, moliyaviy va tashkiliy tadbirlar majmuidir. Loyiha, odatda:

Yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish,

Mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish,

Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish,

Yangi texnologiyalarni joriy etish,

Xizmat ko'rsatish infratuzilmasini kengaytirish kabi maqsadlarda amalga oshiriladi.

Investitsiya loyihalarining ahamiyati shundan iboratki, ular iqtisodiyotda strukturaviy o'zgarishlarni amalga oshirishga, eksport salohiyatini oshirishga, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga, yangi ish o'rinlari yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, investitsiya loyihalari korxonaga uzoq muddatli foyda keltiradi va uning bozor qiymatini oshiradi.

1. Investitsiya loyihalarini rejalashtirish bosqichlari

Investitsiya loyihalari odatda quyidagi bosqichlarda rejalashtiriladi:

Bozor muammosi, ehtiyoj, talab yoki mavjud imkoniyatlar asosida loyiha g'oyasi ishlab chiqiladi.

2. Bozor tadqiqoti

Talab-harajat tahlili, raqobatchilar o'rganiladi, imkoniyatlar baholanadi.

3. Texnik-iqtisodiy asoslama (TIA) tayyorlash

Loyihaning texnologik yo'nalishi, quvvati, talab qilinadigan mablag'lar, xarajatlari, foyda miqdori aniqlanadi.

4. Risklarni baholash

Moliyaviy, texnologik, valyuta, bozor va siyosiy risklar ko'rib chiqiladi.

Moliyaviy tahlil;

Loyihaning daromadlilik ko'rsatkichlari hisoblanadi, yakuniy qaror qabul qilinadi. Baholash natijalariga ko'ra loyiha qabul qilinadi.

Loyihalarning iqtisodiy samaradorligini baholashda asosiy mezonlar quyidagilardan iborat:

1. Investitsiya xarajatlari (IC)

Loyihani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan umumiy kapital mablag'lar.

2. Naqd pul oqimlari (Cash Flow)

Loyiha davomida olingan daromadlar va amalga oshirilgan xarajatlar farqi.

3. Sof joriy qiymat (NPV)

Loyihaning kelajakdagi naqd pul oqimlarining bugungi qiymatini aks ettiradi.

Formula: $NPV = \sum CF_t / (1 + r)^t - IC$

Agar $NPV > 0$, loyiha samarali.

4. Ichki daromadlilik normasi (IRR)

Bu — loyihaning haqiqiy rentabelligini ko'rsatuvchi indikator. IRR foiz stavkasi qancha yuqori bo'lsa, loyiha shuncha samarali.

Agar $IRR > \text{diskont stavkasi}$, loyiha maqbul.

5. Qaytish muddati (Payback Period)

Investitsiya qancha vaqt ichida o'zini qoplaydi.

Qisqa qaytish muddati — kam risk demak.

Rentabellik indeksi (PI)

Loyihaning bir so'm investitsiya evaziga qancha daromad keltirishini ko'rsatadi.

Formula:

$PI = \text{Sof joriy qiymat} / \text{Investitsiya summasi}$

Agar $PI > 1$, loyiha ijobiy.

Investitsiya loyihalarida risk va noaniqliklarni baholash:

Har bir investitsiya loyihasi ma'lum darajada risklarni o'z ichiga oladi. Risklarni minimallashtirish uchun quyidagi usullardan foydalaniladi:

Sezgirlik tahlili:

Loyihaning muhim ko'rsatkichlari (daromad, xarajat, foiz stavkasi) o'zgarganda natijaga ta'siri o'rganiladi.

Optimistik, pessimist va real stsenariylar tuziladi:

Risklarni sug'urtalash:

Texnologik va boshqa risklar uchun: moliyaviy kafolat yaratish:

Diversifikatsiya:

Investitsiyalarni turli loyihalar yoki yo'nalishlar bo'yicha taqsimlash. Risklarni to'g'ri baholash investorning zarar ko'rish ehtimolini kamaytiradi.

Zamonaviy dunyo amaliyotida loyihalarni baholashda quyidagi ilg'or usullardan foydalaniladi:

Monte-Karlo modellari:

Risklarni aniqlash uchun statistik modellashtirishda bozor sharoitlari o'zgarganda qaror qabul qilish uchun moslashuvchanlikni baholash. Bu usullar O'zbekiston iqtisodiyotida ham keng qo'llanila boshlagan.

O'zbekiston sharoitida investitsiya loyihalarining samaradorligini oshirish omillari:

O'zbekistonda investitsiya loyihalarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Samaradorlikni oshiruvchi omillar:

Soliq imtiyozlari va preferensiyalar,

Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyati,

Xorijiy investorlar uchun qulay biznes muhiti,

Infratuzilmaning yaxshilanib borishi,

Raqamlashtirish va elektron xizmatlarning kengayishi,

Logistika tizimining takomillashuvi.

Shuningdek, iqtisodiy barqarorlik va bozor islohotlarining izchil amalga oshirilishi investitsiya muhitini yanada yaxshilamoqda.

Xulosa.

Investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash — korxonalar, investorlar va davlat uchun strategik ahamiyatga ega jarayondir. Samaradorlik ko'rsatkichlari loyihaning qanchalik daromadli va xavfsiz ekanligini aniqlashga yordam beradi. Sof joriy qiymat, ichki daromadlilik normasi, rentabellik indeksi, qaytish muddati kabi moliyaviy indikatorlar loyihani tanlashda asosiy mezon sanaladi. Shu bilan birga, loyihalarning risk darajasi, bozor muhitidagi o'zgarishlar va makroiqtisodiy omillar ham hisobga olinishi zarur. O'zbekiston iqtisodiyotida investitsiya loyihalarini samarali amalga oshirish iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtiradi, yangi ish o'rinlarini yaratadi, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi va korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi materiallari.
2. Sharifxo'jayev K. "Investitsiyalar iqtisodiyoti", darslik – T.: 2020.
3. Mishkin F. "Economics of Money, Banking and Financial Markets".
4. OECD Investment Policy Reviews.
5. Paul A. "Investment Analysis and Portfolio Management".
6. Oliy ta'lim muassasalari uchun "Investitsiya loyihalarini baholash" o'quv qo'llanmasi.

